

УДК 336.1:364

О. В. Булавинець,
к. е. н., докторант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8695-5644>

DOI: 10.32702/2306-6792.2026.5.206

ОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФЕРТІВ

O. Bulavynets,
PhD, Doctoral Student of the S. I. Yuriy Department of Finance,
West Ukrainian National University

ONTOLOGICAL FOUNDATIONS OF SOCIAL TRANSFERS

У статті досліджено онтологічні засади соціальних трансфертів як складного соціально-економічного феномену, що поєднує матеріальні, інституційні та ціннісно-нормативні виміри суспільного буття. Обґрунтовано доцільність застосування онтологічного підходу для поглибленого пізнання природи соціальних трансфертів, їхньої сутності, форм прояву та місця в системі публічних фінансів. Показано, що соціальні трансферти не зводяться виключно до інструментів фінансового перерозподілу, а відображають суспільні уявлення про справедливість, солідарність і соціальну відповідальність держави. У межах дослідження розкрито діалектику сутності та явища соціальних трансфертів, а також проаналізовано їх дуальну природу як об'єктивно необхідного елементу соціально-економічної системи та водночас соціально сконструйованого інституту, залежного від політичних і соціокультурних чинників. Зроблено висновок, що онтологічне осмислення соціальних трансфертів формує методологічне підґрунтя для підвищення ефективності трансфертної політики та розвитку системи соціального захисту населення.

The article is devoted to the study of the ontological foundations of social transfers as a complex socio-economic phenomenon that combines material, institutional, and value-based dimensions of social reality. The relevance of applying an ontological approach to the analysis of social transfers is substantiated, as it allows for a deeper understanding of their nature, essence, forms of manifestation, and role within the system of public finance. It is argued that social transfers should not be perceived solely as technical instruments of financial redistribution, but rather as socially embedded institutions reflecting dominant societal views on justice, solidarity, and the responsibility of the state toward its citizens.

The study reveals the dialectical relationship between the essence and the phenomenon of social transfers, emphasizing their dual character. On the one hand, social transfers are interpreted as an objectively necessary element of modern socio-economic systems, arising from structural inequalities, social risks, and the need to ensure social stability and socio-economic reproduction. On the other hand, they are shown to be socially constructed mechanisms whose forms, scope, and institutional design depend on political decisions, cultural norms, and historically shaped social contracts.

Special attention is paid to the distinction between stable ("necessary") and adaptive ("additional") social transfers, as well as to the dynamic nature of their institutional evolution over time. The paper highlights that changes in the forms and instruments of social transfers do not negate their underlying essence, but rather reflect transformations in institutional frameworks and public expectations.

The article emphasizes the methodological significance of ontological analysis for economic research, as it makes it possible to overcome purely descriptive or narrowly applied interpretations of social transfers. The ontological perspective contributes to a more comprehensive understanding of their role in ensuring social security, reducing inequality, and maintaining social cohesion. It is concluded that the results of the study may serve as a theoretical basis for further interdisciplinary research and for improving the design and effectiveness of social transfer policies within contemporary public finance systems.

Ключові слова: соціальні трансферти, онтологія, публічні фінанси, соціальна політика, перерозподіл доходів, соціальна справедливість, інституційний підхід, суспільний добробут.

Keywords: social transfers, ontology, public finance, social policy, income redistribution, social justice, institutional approach, public welfare.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В основі фінансової практики, функціонування фіскальних інститутів, протікання процесів формування і використання фінансових

ресурсів держави закладені відповіді на глибокі філософські питання. Розбудова ефективної системи соціальних трансфертів неможлива без ґрунтового пізнання природи повед-

інки людини та її мотивації, усталених поглядів суспільства на принципи справедливості та відповідальності; формування об'єктивного теоретичного підґрунтя трансфертної політики — без розуміння основ пізнавальної діяльності та критеріїв істинності знання. "Домінантні філософські доктрини з'ясування процесів буття та свідомості, закономірностей їхнього розвитку є рамковими формами, на базі яких... формується й світоглядно-методологічна картина фінансової теорії" [9].

Наукове пізнання соціальних трансфертів потребує системного підходу, який не обмежується суто емпіричним описом їхніх форм і механізмів надання, економічних та соціальних наслідків, але й звертає увагу на фундаментальні засади, що визначають природу цього явища, його сутність та місце у суспільній реальності. Вивчення соціальних трансфертів як об'єкта соціального буття, їхніх глибинних характеристик, зв'язку з економічними й соціальними структурами та інституціями забезпечує онтологічний підхід. Онтологічні основи соціальних трансфертів дають відповіді на питання, чому і яким чином вони функціонують у сучасному суспільстві; чи є вони сталими інституційними реаліями, чи скоріш нестійкими соціальними конструкціями, які зазнають модифікації під впливом політичних, економічних, соціокультурних детермінант; яке значення мають у забезпеченні соціальної справедливості, стабільності та розвитку суспільства. Відтак, онтологічний ракурс дослідження соціальних трансфертів відкриває нові можливості їх наукового аналізу, глибшому розумінню їх ролі в інструментарії публічних фінансів, розвиток яких уособлює не тільки економічну необхідність, але й ціннісні орієнтири, ідеологічні пріоритети та суспільні компроміси.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Незважаючи на виняткове значення соціальних трансфертів у формуванні добробуту суспільства, а також їх значний вплив на структурні параметри та стійкість системи публічних фінансів, науково-теоретичні дослідження цієї проблематики мають поодинокий характер. Загальною рисою зарубіжної науки є незначна увага до пізнання понятійного апарату фінансових явищ і процесів, а концентрація дослідницької уваги на прикладних проблемах їхнього функціонування. Так, Н. Т. Лонгфорд та К. Нікодемо у публікації, яка присвячена оцінюванню ефективності соціальних трансфертів, розкривають власну позицію щодо

їхньої сутності та суспільного призначення [4]. Предметом дослідницького інтересу Р. Слейтер є вивчення практики надання різних видів соціальних трансфертів у контексті пошуку балансу між їх універсальністю та адресністю [5]. Оцінювання переваг та недоліків окремих видів та форм соціальних трансфертів представлено у праці А. Баррієнтоса [1]. Хоча представники вітчизняної економічної науки відводять пізнанню теоретичних засад фінансових явищ більшу увагу, стосовно соціальних трансфертів ця наукова проблема також недостатньо розроблена. Однак, варто відзначити праці Т. Перегудової з обґрунтування перспектив впровадження обумовлених соціальних трансфертів [10], В. Горина та В. Булавинець, у якій соціальні трансферти розглянуто як компонент фінансового регулювання суспільного добробуту [7] та інших науковців. Між тим, пізнання соціальних трансфертів з онтологічних позицій дає можливість більш глибоко зрозуміти їх сутність, функціональне призначення та місце у системі публічних фінансів, що забезпечує необхідне методологічне підґрунтя для розроблення пріоритетів соціальної політики й досягнення високого рівня її ефективності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в обґрунтуванні онтологічних засад соціальних трансфертів як складного соціально-економічного явища, розкриття їхньої сутності, іманентних рис та форм прояву в системі публічних фінансів. Досягнення цієї мети передбачає розкриття дуальної природи соціальних трансфертів як об'єктивно необхідного елементу соціально-економічного розвитку та соціально сконструйованого інституту, зумовленого політичними, культурними й інституційними чинниками.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття "онтологія" (від грец. *ὄντος* — суще, сутнісне, *λόγος* — вчення) має глибоке філософське коріння і в класичному розумінні визначається як вчення про буття — його сутність, складові, основні види та форми існування [6, с. 30]. Тобто базовими для онтології є питання про об'єктивні засади буття, найбільш загальні принципи побудови всесвіту, які не залежать від участі індивіда та його мислення. В економічній науці "онтологія задається системою базових понять — категорій, навколо яких складаються понятійні структури, які формують ідеальні об'єкти, покликани відображати властивості і закономірності об'єктів ре-

ального світу" [9]. В модерному науковому дискурсі, зокрема у наукових дослідженнях економічного спрямування, розуміння онтології виходить за межі традиційних уявлень класичної філософії, воно трансформується у методологічний та концептуальний інструментарій для отримання відповіді на питання, які об'єкти, процеси та відносини економічної діяльності є об'єктивними, а які мають радше умовний, конвекційний характер.

В економічній науці під соціальними трансфертами традиційно розуміють інструмент для перерозподілу фінансових ресурсів в економіці, застосування якого спрямоване на реалізацію таких аспектів соціальної політики держави, як підтримання добробуту різних прошарків суспільства, забезпечення мінімальних стандартів життя, зменшення масштабів соціальної нерівності. У матеріальному вираженні вони набувають форми грошових виплат, натуральної допомоги чи соціальних послуг, які спрямовуються на підтримання рівня життя їхніх реципієнтів (як правило, з числа вразливих груп суспільства) відповідно до суспільно визнаних стандартів, надання їм доступу до суспільно важливих послуг. Обсяги надання цих трансфертів можливо кількісно виміряти й оцінити з позицій ефективності та впливу на економіку й суспільство. Однак соціальні трансферти не обмежуються виключно матеріальним вираженням — вони мають глибокий символічний, культурний та нормативний зміст, який відображає цінності суспільства, його ставлення до проблеми нерівності та перерозподілу, соціальної солідарності та справедливості.

Розглядаючи соціальні трансферти з позицій онтологічного пізнання, його вихідне питання полягає у визначенні природи цього складного економічного й соціального феномену. У класичній політичній економії соціальні трансферти не виокремлювались як самостійне економічне явище. Серед апологетів класичної теорії доміантні позиції займало бачення, згідно з яким будь-яке переміщення фінансових ресурсів у суспільстві пояснюється дією ринкових механізмів або ж прямим їх вилученням і перерозподілом у формі фіскальних платежів і витрат. Тільки із розвитком концепції соціальної держави у ХХ ст. наукове уявлення про соціальні трансферти трансформувалось у їхнє розуміння як безеквівалентних і цільових платежів, спрямованих на підтримку окремих груп населення. Проте навіть після цього не вирішеним залишалось питання, чи соціальні трансферти є елементом об'єктивного еконо-

мічного порядку, який зумовлений необхідністю відтворення робочої сили і підтримки соціальної стабільності, чи вони постають виключно як продукт політичних рішень і культурно-історичних обставин.

Сучасна наука пропонує принаймні два протилежні підходи до вирішення цієї дилеми. З погляду концепції економічного реалізму соціальні трансферти є об'єктивним явищем, існування якого зумовлене фундаментальними законами функціонування соціально-економічних систем. В економічній науці соціальні трансферти визначають як органічний компонент перерозподільчих відносин у суспільстві, без якого майже неможливо підтримувати соціальну стабільність й забезпечити соціальну інтеграцію усіх суспільних прошарків. Потреба у цьому інструменті економічної політики виникає з природної нерівності економічних можливостей індивідів та домогосподарств, а також циклічності економічного розвитку, що породжує періоди криз, безробіття, структурних дисбалансів. Тому потреба у соціальних трансфертах має об'єктивний характер, не залежний від політичних рішень чи суспільних суперечностей. Попри ідеологічні відмінності та дискусії щодо оцінювання оптимальних масштабів перерозподілу, сучасна наукова спільнота практично одностайна у думці, що без соціальних трансфертів сучасна економіка й соціум зазнали б суттєвих деструктивних наслідків. Навіть у найбільш ліберальних економічних системах, базованих на ідеологічних засадах обмеження ролі держави в економічних процесах, функціонують різні форми соціальної підтримки, що за своєю суттю є соціальними трансфертами, хоча й не завжди мають інституційно закріплену форму.

Водночас, відповідно до ідей концепції економічного конструктивізму, соціальні трансферти є соціальною конструкцією, адже їхні форми, параметри фінансування, умови надання й логіка функціонування є продуктом людських домовленостей, неформальної угоди між суспільством і державою, політичних компромісів та усталених у соціумі культурних уявлень про справедливість і добробут. З цих позицій, хоча й факт існування системи соціальних трансфертів як обов'язкового атрибуту економіки не піддається сумніву, але її масштаби та структурні параметри відображають стан суспільного консенсусу щодо того, як має здійснюватись перерозподіл ресурсів в суспільстві. Через процес суспільної легітимізації система соціальних трансфертів набуває сенсу й може впливати на соціальну поведінку. Про-

те, конкретні механізми соціальної підтримки у формі соціальних трансфертів можуть суттєво різнитися у розрізі окремих країн, навіть з подібними показниками економічного розвитку — від базованих на принципах адресності та обмеженого застосування до універсальних та всеосяжних. Так, у країнах із суспільством, що підтримує ліберальні цінності (США, Австралія, Канада та ін.), трансфертна політика передбачає обмежені масштаби соціальної допомоги, високий рівень адресності трансфертів та ускладнені процедури їх надання. Водночас, у країнах панування соціал-демократичної ідеології (Швеція, Данія, Норвегія та ін.) трансфертні системи відзначаються превалюванням універсальних безумовних трансфертів. Такі відмінності доводять, що соціальні трансферти є не скільки природним, скільки нормативним явищем, яке потребує політичної та соціокультурної легітимізації. Відмінності у підходах до політики у сфері соціальних трансфертів свідчать, що те, що в одній країні вважається "природним" правом громадянина (наприклад, безкоштовний доступ до освітніх послуг чи медичної допомоги), в інших державах розглядається як винятковий захід для окремих груп суспільства.

Онтологія соціальних трансфертів потребує їхнього розкриття з позицій двох взаємопов'язаних категорій діалектики — сутності та явища. У взаємодії цих конструктів проявляється зв'язок між раціональним та емпіричним пізнанням, оскільки сутність визначає глибинні, стійкі характеристики об'єкта пізнання, тоді як явище відображає їх у конкретних, спостережуваних формах, які можуть піддаватись безпосередньому аналізу й вимірюванню. Між категоріями сутності та явища існує тісний діалектичний зв'язок, оскільки існування явища, яке не має сутності є нонсенсом, і навпаки, пізнати сутність об'єкта, який не має прояву в об'єктивній реальності неможливо. Тому сутність та явище є амбівалентними характеристиками об'єкта пізнання, які у поєднанні формують повну наукову картину його природи.

Розкриваючи онтологічні основи соціальних трансфертів з позицій їхньої сутності та явища, важливо не потрапити у концептуальні "пастки": перша — це звести соціальні трансферти виключно до "явищ" об'єктивної дійсності, які не мають під собою сутнісного обґрунтування й визначити їх як довільні, випадково обрані інструменти соціальної та фінансової політики; друга пастка — апелювати до виключної "об'єктивності" соціальних трансфертів у надміру метафізичному сенсі, позиці-

онуючи їх як такі, що існують самі по собі, незалежно від людських рішень та культурного контексту. Більш продуктивним вбачається синтезний підхід, коли сутність соціальних трансфертів як інструмента для перерозподілу фінансових ресурсів в суспільстві з метою забезпечення соціальної безпеки й суспільного добробуту на пряму зумовлена економічними й демо-соціальними реаліями, але форми та механізми, через які ця сутність набуває вираження, є інституційно обумовленими й відкритими для трансформацій. Такий дуальний характер, який поєднує об'єктивну необхідність й інституційну контингентність, формує базову онтологію соціальних трансфертів.

Синтез сутності та явища як доповнюваних онтологічних вимірів пізнання соціальних трансфертів також має ключову роль у розумінні діалектики їхнього розвитку в історичній ретроспективі — накопичення змін у формах і механізмах надання соціальних виплат на практиці поступово визначають необхідність перегляду їхньої сутності, а сутність, своєю чергою, обмежує і спрямовує зміни у формах реалізації трансфертів як явища. Для прикладу, перехід від виключно грошової форми надання соціальних виплат до змішаних трансфертів, зокрема субсидованих послуг чи пільг, змінює уявлення про їхню сутність, однак лише до певної межі, визначеної їх суспільним призначенням. Переконливий приклад трансформації форми соціальних трансфертів при сталості їхньої сутності подає трансфертна політика у Великобританії, коли у процесі еволюції суспільних поглядів та політичних уявлень про необхідність соціального захисту на зміну законам про бідних [3] у другій половині ХХ ст. було започатковано розбудову універсальної системи соціального страхування й соціальних послуг населенню [2]. Ці трансформації засвідчили зміну явища соціальних трансфертів, які набули універсального характеру і супроводжувались радикальними змінами у підходах до надання й механізмах фінансування. Попри ці зміни, вони були продиктовані необхідністю реалізації незмінної глибинної мети соціальних трансфертів, а саме досягнення соціальної безпеки й суспільного добробуту шляхом застосування перерозподільчих механізмів. Такий історичний злам у трансфертній політиці ілюструє, що сутність соціальних трансфертів є стійкою, тоді як форми її прояву у практичній дійсності — політично та інституційно змінювані.

Водночас, історична еволюція форм та механізмів соціальних трансфертів порушує про-

блему співвідношення "необхідного" і "додаткового" в онтології їхнього пізнання. Під необхідними соціальними трансфертами слід розуміти ті форми соціальної підтримки, які мають фундаментальне значення для підтримки суспільного добробуту, без яких суспільна функція відтворення була б суттєво підірвана. Такі трансферти мають системний характер, визначають мінімальні стандарти соціальної безпеки, забезпечують певний рівень передбачуваності соціальних відносин, підтримують легітимність соціальних інститутів держави. Виступаючи як базові елементи соціальної реальності, визнані й підтримувані усім суспільством, вони мають високий рівень онтологічної стабільності. Так, практично у всіх цивілізованих суспільствах "необхідний" статус отримали такі види соціальних трансфертів, як пенсійні виплати, соціальні допомоги особам з інвалідністю та інші види виплат із системи соціального страхування. Водночас, "додатковими" є соціальні трансферти, які виникають як реакція на специфічні обставини або як реалізація політичних ініціатив влади з обмеженим часовим і просторовим діапазоном (одноразові компенсації, тимчасові пільги, спеціальні гранти та ін.). Такі трансферти не мають системного характеру, виконують роль "соціального буфера", що дає можливість державі адаптуватись до неочікуваних викликів, оперативно відреагувати на нові проблеми й підтримати стабільність в суспільстві.

Але межі між "необхідними" і "додатковими" соціальними трансфертами не є сталими та з розвитком суспільства поступово зміщуються. Ініціативи з впровадження "додаткових" соціальних трансфертів з часом можуть набувати більш стійкий форм, трансформуючись в інституціоналізовані складові системи соціального захисту. Зокрема, впроваджені свого часу як експеримент соціальні трансферти для підтримки сімей з дітьми (допомога при народженні дитини та ін.) в сучасних умовах в більшості цивілізованих країн перетворились на сталий елемент системи соціального захисту населення. На сучасному етапі полеміка ведеться про переваги й ризики інституціоналізації такого виду трансферту, як базовий безумовний дохід, експеримент із впровадження якого було проведено у низці країн. Ймовірно, з плином часу він також може стати звичним елементом трансфертної системи.

Розуміння про межі "необхідного" і "додаткового" у трансфертній політиці має значний вплив на онтологічне сприйняття соціальних

трансфертів. Зокрема, існування "необхідних" трансфертів укріплює їх усвідомлення як невід'ємного елементу соціальної реальності, що має певний ступінь автономії від політичної волі, правову та фінансову легітимізацію. Водночас, існування "додаткових" соціальних трансфертів свідчить про конструктивний аспект їхньої онтології, оскільки та ймовірність їх переведення до статусу "необхідних" залежить від суспільних очікувань, політичного тиску та інституційних рішень. Таким чином, існування питання про межі "необхідного" і "додаткового" у трансфертній політиці дає підстави визначати соціальні трансферти як комплексне явище, що об'єднує сталі інституційні елементи з гнучкими адаптаційними механізмами.

Наявність значних розбіжностей у поглядах вчених на сутність соціальних трансфертів, їхнє суспільне призначення та форми надання визначають потребу в більш глибокому пізнанні економічних процесів, які б могли розкрити ключові іманентні ознаки соціальних трансфертів як об'єктивного економічного поняття, форми матеріального вираження та функціонування у суспільстві. Досягнення цього завдання потребує застосування загальнофілософських та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема категорій і понять діалектики, які належать до інструментарію фінансової науки.

Принципове значення в онтології соціальних трансфертів має розкриття об'єкта пізнання у категоріях сутності та явища, адже через їхнє співвідношення можливо продемонструвати, що трансферти є не тільки набором конкретних фінансових інструментів, а також відображають глибинні соціально-економічні процеси, що визначають тенденції функціонування системи публічних фінансів:

— сутність соціальних трансфертів в онтологічному аналізі відображає їхню внутрішню природу, тобто те, що характеризує їх як трансферти незалежно від зовнішніх форм прояву в об'єктивній дійсності. Категорія сутності тісно пов'язана із категорією змісту, що розкриває суспільне призначення соціальних трансфертів, які є перерозподільним інструментом, спрямованим на досягнення соціальної безпеки, зниження нерівності, підтримку мінімальних стандартів добробуту в суспільстві, реалізацію принципу солідарності. Сутність соціальних трансфертів залишається сталою, тоді як механізми їхнього надання і структура джерел та каналів фінансування мінлива. Вона відображає цільову спрямованість цих трансфертів,

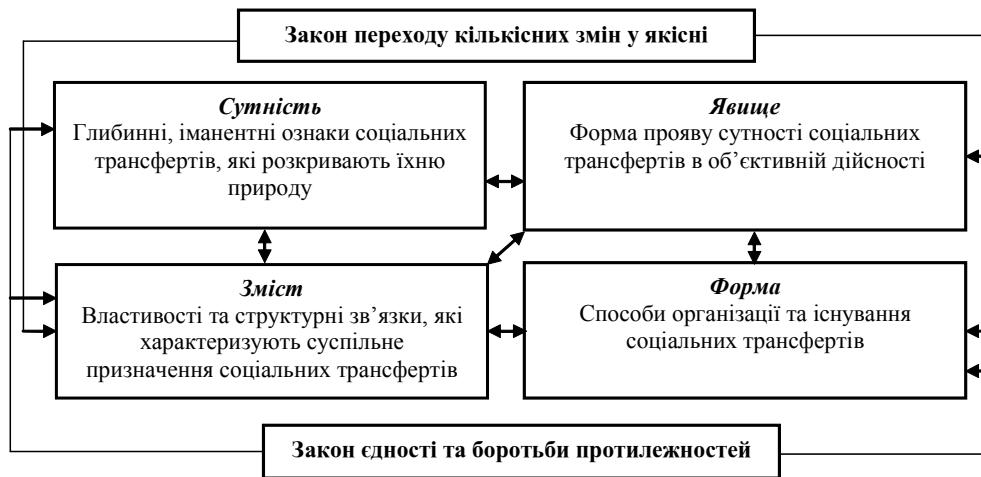

Рис. 1. Взаємозв'язок категорій діалектики при розкритті онтології соціальних трансфертів

Джерело: побудовано за [8, с. 36].

визначену дією економічних законів розвитку суспільства та суспільними пріоритетами;

— явище означає конкретні організаційні, правові та процедурні механізми, через які сутність реалізується в практиці. Воно охоплює різні форми існування соціальних трансфертів, які набувають вираження у вигляді бюджетних програм грошових виплат і натуральних допомог або виплат за схемами соціального страхування, організаційних механізмів їхнього надання (що охоплюють умови участі у програмі, алгоритми адміністрування виплат, джерела їх фінансування та способи контролю), а також правових норм, які їх врегульовують. Необхідно відмітити, що соціальні трансферти як явище є більш мінливими, оскільки обсяги та форми їхнього надання, джерела і канали фінансування прив'язані до певного інституційного та культурного контексту, залежать від політичних пріоритетів, економічної ситуації в країні, соціальних очікувань та навіть технологічного розвитку (наприклад, цифровізація процедур соціальних виплат модифікує їх як явище об'єктивної дійсності). Тому в різні історичні періоди та в різних країнах можна спостерігати відмінні моделі трансферної політики, хоча в сутнісному аспекті соціальні трансферти залишаються незмінними. Навіть у межах однієї економічної системи соціальні трансферти можуть набувати різних форм — від універсальної пенсійної системи, яка базується на принципах солідарності, до адресних програм соціальної допомоги малозабезпеченим; від регулярних грошових виплат до натуральної допомоги або пільг на оплату комунальних послуг. Крім того, явище соціальних трансфертів охоплює державні програми у сфері соціального захисту, а також ініціативи з надання соціаль-

ної допомоги від недержавних організацій, бізнесу, благодійних фондів, міжнародних інституцій (рис. 1).

Узагальнення наукових поглядів на сутність соціальних трансфертів дає підстави характеризувати їх як сукупність економічних відносин, які виникають з приводу перерозподілу частини національного доходу на користь певних соціальних груп з метою забезпечення мінімально прийнятних стандартів життя, зняття нерівності, підтримання соціальної стабільності й безпеки. Належність соціальних трансфертів до системи економічних відносин обумовлюється тим, що вони характеризують рух вартості у грошовій та натуральній формах, який відбувається між державою та суб'єктами господарювання, з одного боку, та домогосподарствами, з іншого боку, а також всередині сектору домогосподарств, і відображає процеси перерозподілу ресурсів між різними суспільними групами й забезпечення доступу усіх верств населення до найважливіших суспільних благ. Переміщення вартості у процесі функціонування соціальних трансфертів може відбуватись як у формі грошового потоку, так і в вигляді матеріальних ресурсів чи послуг, однак їхня сутність залишається незмінною — відбувається передача економічних благ від одного суб'єкта економіки до іншого без еквівалентного зустрічного обміну. Такий підхід до тлумачення сутності соціальних трансфертів дає підстави виокремити їх наступні ключові ознаки:

— перерозподільчий характер, оскільки соціальні трансферти є важливим інструментом перерозподільчих процесів в економіці, задіяним у вертикальному і горизонтальному перерозподілах доходів. Вертикальний перерозподіл означає переміщення доходів від більш

заможних до менш заможних груп суспільства задля вирівнювання рівня життя і доступу до життєво необхідних благ, зниження нерівності. Натомість, горизонтальний перерозподіл передбачає переміщення фінансових ресурсів між різними суспільними групами з однаковим рівнем доходів, але різними потребами. Він спрямований на компенсацію різних потреб або обставин у суспільних групах з подібним економічним статусом, а не на зменшення економічної нерівності. Наявність соціальних трансфертів, які задіяні у горизонтальному перерозподілі ресурсів є свідченням високого рівня розвитку суспільства, зокрема системної інтеграції принципів інклюзивного розвитку у соціальну політику;

— безеквівалентність, що принципово відрізняє соціальні трансферти від переміщення вартості у процесі господарських операцій. На відміну від купівлі-продажу чи надання комерційних послуг, де переміщення ресурсів супроводжує зустрічний еквівалент (товар чи послуга), соціальні трансферти передбачають односторонній рух ресурсів. В макроекономічному вимірі це означає, що при функціонуванні соціальних трансфертів не спостерігається збільшення обсягу ВВП, а відбувається його перерозподіл із формуванням вторинних доходів тієї частини суспільства, яка не задіяна у процесах ринкового обміну. Водночас, тезу щодо безеквівалентності соціальних трансфертів можна вважати об'єктивною тільки стосовно конкретного індивіда чи домогосподарства, які при отриманні соціальних виплат, соціальних послуг й інших форм забезпечення не зобов'язані їх оплачувати. У більш широкому макроекономічному ракурсі, відповідно до концепції фіскального обміну за схемою "податки — блага" Р. Масгрейва, соціальні трансферти є інструментом повернення суспільству сплачених ним податків у вигляді суспільних благ, а саме матеріального забезпечення при настанні соціальних ризиків. Подібну кореспонденцію попередніх внесків і соціальних трансфертів спостерігаємо також у системі обов'язкового соціального страхування, де підставою для отримання соціальних виплат чи інших форм соціальної допомоги є фінансова участь у формуванні ресурсів цієї системи у вигляді сплати страхових внесків;

— односторонність руху ресурсів від провайдера до реципієнта, що означає відсутність юридичних зобов'язань останнього здійснювати зворотні платежі чи надавати компенсацію при отриманні трансферту. Ця ознака подібна до поняття безеквівалентності, однак підкрес-

лює правовий бік соціальних трансфертів, які передбачають, що навіть у випадку, якщо реципієнт у майбутньому поліпшить своє фінансове становище, він не зобов'язаний повертати отриману допомогу. Ця ознака принципово відрізняє соціальні трансферти від кредитів, які навіть при пільгових умовах надання, передбачають повернення коштів після завершення строку дії кредитної угоди. Натомість, соціальні трансферти уособлюють право людини на певний рівень матеріального забезпечення й доступу до важливих суспільних послуг незалежно від її здатності здійснювати відповідну віддачу;

— регламентованість формальними і неформальними інститутами. Зокрема, соціальні трансферти у системі публічних фінансів, а саме бюджетні виплати і соціальні допомоги за соціальним страхуванням, мають відповідне інституційне підґрунтя у вигляді нормативно-правової бази, яка визначає усі аспекти їхнього надання, а також системи органів адміністрування. Навіть приватні соціальні трансферти, які можуть здійснюватись від суб'єктів господарювання на користь населення (в рамках програм корпоративної соціальної відповідальності) чи між самими домогосподарствами, хоча й не врегульовані законодавством, у тій же мірі, що у трансферти у системі публічних фінансів, базуються на неформальних інститутах, зокрема ustalених у суспільстві звичаях й моральних нормах, таких як сімейна підтримка чи благодійність. Відповідно до положень інституційної теорії, вироблення стабільних правил та норм, тобто інституціоналізація явищ, таких як соціальні трансферти, спричиняє зниження транзакційних витрат на їхнє надання, підвищує передбачуваність економічної поведінки населення, що є передумовою підвищення ефективності трансфертної політики;

— надання у грошовій та натуральній формі, адже соціальні трансферти набувають вигляду не тільки грошових виплат, але й матеріальних благ і послуг (продуктів харчування, ліків, права на безкоштовний проїзд та ін.). Такий підхід до надання соціальних трансфертів продиктований необхідністю досягнення високого рівня їхньої ефективності у контексті вирішення соціальної проблеми, для якої їх задіяно й максимізації ефекту для реципієнта. Для прикладу, якщо завданням соціального трансферту є компенсація втрати доходу від настання соціального ризику, то грошова форма їхнього надання є найбільш ефективною, забезпечує фінансову свободу і

свободу вибору. Водночас, коли цілком надання соціального трансферту є досягнення певної соціальної мети (перекваліфікація особи для її входження на ринок праці, якісне харчування дитини тощо), тоді натуральна форма є більш ефективною. Негативним аспектом натуральної форми надання соціальних трансфертів є порівняно вищі трансакційні витрати, тому важливим завданням трансфертної політики є пошук балансу між різними формами соціальних трансфертів для оптимізації співвідношення "ефективність — витрати";

— адресність або визначене коло бенефіціарів, адже соціальні трансферти не є універсально доступними для будь-якого члена суспільства, а спрямовані на конкретні категорії населення, що відповідають певним критеріям — вік, рівень доходу, стан здоров'я, соціальний статус. Ця означає соціальних трансфертів відповідає принципу таргетування соціальної підтримки, відповідно до якого обмежені ресурси соціального захисту мають бути спрямовані до тих, хто має у них найбільшу потребу. Навіть стосовно тих видів натуральних трансфертів, які визначають доступ громадян до послуг освіти чи охорони здоров'я, адресність також певним чином присутня, адже вони надаються тим категоріям громадян, які їх потребують. Для реалізації адресності соціальних трансфертів у системі публічних фінансів передбачено механізм перевірки потреби, які забезпечують виключення з кола потенційних реципієнтів тих, хто насправді не має підстав отримувати допомогу;

— цільова спрямованість на забезпечення суспільного добробуту, адже незважаючи на багатоваріантність форм та каналів надання, головною метою соціальних трансфертів є досягнення суспільно значущих цілей — зменшення бідності, згладжування соціальної нерівності, захисту вразливих груп населення, підвищення доступності базових суспільних благ, тобто тих рис суспільства, які визначають стан його добробуту. Власне й існування соціальних трансфертів зумовлене наявністю "провалів" ринку, коли ринкові відносини не спроможні забезпечити справедливого розподілу ресурсів, а частина населення залишається взагалі без засобів до існування. Відтак, невід'ємною складовою економічного механізму в умовах ринку є підсистеми соціального вирівнювання, призначені для перенаправлення ресурсів економіки на користь суспільних груп з низьким рівнем доходів чи особливими потребами.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Отже, онтологічний аналіз соціальних трансфертів формує основу для вироблення методологічних підходів до їхнього наукового пізнання. Розуміння цих трансфертів як складного багатоаспектного явища, що поєднує матеріальний та нематеріальний виміри, об'єктивний раціоналізм та соціальну конструктивність, вимагає застосування комплексних дослідницьких підходів, інтеграції якісних та кількісних методів. Онтологічний підхід також спонукає до рефлексії стосовно суб'єктивного чинника в процесі дослідження, оскільки визнання соціальних трансфертів як соціального конструкту потребує усвідомлення того, що пізнання цього об'єкта невіддільне від дослідника через вибір концептуальних рамок, методів і інтерпретацій наукових ідей та фактів. Вирішити це складне наукове завдання допоможе міждисциплінарний характер дослідження, який передбачає розкриття не тільки фінансових, але й політичних, поведінкових, безпечових та інших аспектів цього феномену.

Література:

1. Barrientos A. Social Transfers and Growth: What Do We Know? What Do We Need to Find Out? *World Development*. 2012. Vol. 40. Is. 1. P. 11-20. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X11001422>
2. Extracts from the Beveridge Report, detailing key aims and vision, November 1942 (PREM 4/89/2). URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/attlees-britain/beveridge-report/>
3. Hansan J. E. English poor laws: Historical precedents of tax-supported relief for the poor. *Social Welfare History Project*. URL: <https://socialwelfare.library.vcu.edu/programs/poor-laws/>
4. Longford N. T., Nicodemo C. The Contribution of Social Transfers to the Reduction of Poverty. DP No. 5223. Bonn: IZA (The Institute of Labor Economics), 2010. URL: <https://docs.iza.org/dp5223.pdf>
5. Slater R. Cash transfers, social protection and poverty reduction. *International Journal of Social Welfare*. 2011. Vol. 20. P. 250—259. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2011.00801.x>
6. Баумейстер А. Онтологія як філософська дисципліна: український контекст. *Філософська думка*. 2013. № 5. С. 26—40.
7. Горин В. П., Булавинець В. М. Теоретичні засади бюджетних трансфертів як інструмента фінансового регулювання суспільного доб-

робу. Економіка. Фінанси. Право. 2020. № 5/1. С. 11—17. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37975>

8. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 496 с.

9. Дерлиця А. Філософські першооснови теорії суспільних фінансів. Світ фінансів. 2020. № 4 (65). С. 87—102. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41330/1/ДЕРЛИЦЯ.pdf>

10. Перегудова Т. Соціальні трансферти: обумовленість зайнятістю у воєнній економіці України. Стратегія економічного розвитку України. 2022. № 50. С. 56—70. URL: <http://sedu.kneu.edu.ua/article/view/261235/257698>

References:

1. Barrientos, A. (2012), "Social Transfers and Growth: What Do We Know? What Do We Need to Find Out?", *World Development*, vol. 40, no. 1, pp. 11—20, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X11001422> (Accessed 24 February 2026).

2. The National Archives (1942), "Extracts from the Beveridge Report, detailing key aims and vision", available at: <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/attlees-britain/beveridge-report/> (Accessed 24 February 2026).

3. Hansan, J.E. (2011), "English poor laws: Historical precedents of tax-supported relief for the poor", *Social Welfare History Project*, available at: <https://socialwelfare.library.vcu.edu/programs/poor-laws/> (Accessed 24 February 2026).

4. Longford, N.T. and Nicodemo, C. (2010), "The Contribution of Social Transfers to the Reduction of Poverty", *IZA Discussion Paper*, vol. 5223, IZA — Institute of Labor Economics, Bonn, Germany, available at: <https://docs.iza.org/dp5223.pdf> (Accessed 24 February 2026).

5. Slater, R. (2011), "Cash transfers, social protection and poverty reduction", *International Journal of Social Welfare*, vol. 20, pp. 250—259, available at: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2011.00801.x> (Accessed 24 February 2026).

6. Baumeister, A. (2013), "Ontology as a philosophical discipline: Ukrainian context", *Filofska dumka*, vol. 5, pp. 26—40.

7. Horyn, V.P. and Bulavynets, V.M. (2020), "Theoretical principles of budget transfers as an instrument of public welfare financial regulation", *Economics. Finances. Law*, vol. 5/1, pp. 11—17, available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37975> (Accessed 24 February 2026).

8. Demianyshyn, V. H. (2008), *Teoretychna kontseptualizatsiia i praktychna realizatsiia biudzhethnoi doktryny Ukrainy* [Theoretical conceptualization and practical implementation of the budget doctrine of Ukraine], TNEU, Ternopil, Ukraine.

9. Derlytsia, A. (2020), "Philosophical foundations of public finance theory", *Svit finansiv*, vol. 4 (65), pp. 87—102, available at: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41330/1/ДЕРЛИЦЯ.pdf> (Accessed 24 February 2026).

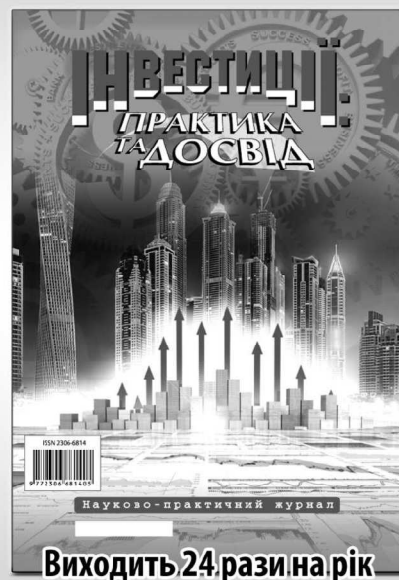
10. Perehudova, T. (2022), "Social transfers: employment conditionality in the military economy of Ukraine", *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, vol. 50, pp. 56—70, available at: <http://sedu.kneu.edu.ua/article/view/261235/257698> (Accessed 24 February 2026).

Отримано редакцією журналу / Received: 24.02.26

Процеженовано / Revised: 02.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 10.03.26

ІНВЕСТИЦІЇ.
ПРАКТИКА
ТА ДОСВІД
<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292